

Egy konzervatív jogvédő

Portrévázlat Scitovszky János hercegprímásról

„Minden jó módjával szerzett birodalomban szükség, hogy az írott törvény mellett ítélőbírák is legyenek, kik törvény szerént ítelet tegyenek, mikor szükség, a törvényt megmagyarázzák és kényszerítsék a pereseket, hogy a végzett szentenciát megtartsák, mert enélkül soha semmi perpartvarnak vége nem szakadna.”

Pázmány Péter

A győztes osztrák—orosz intervenció következtében Magyarország 1849 ősztől osztrák katonai igazgatás alá került, ami szükségképpen maga után vonta a magyar állami és politikai élet legteljesebb korlátozását. A császári egyeduralom meghirdetése után az a konzervatív csoport maradt az egyetlen számottevő politikai erő Magyarországon, amely támogatta a Habsburg-hatalom legitim rendjének mielőbbi helyreállítását. Ez a többnyire egyházi és világi főrendekből álló csoport az 1848 előtti metternichi politika szellemében tudomásul vette, hogy az ancien régime bizonyos, felülről kiinduló ésszerűsítése elkerülhetetlen a hatalom folytonosságának megőrzése érdekében, de mind a forradalomtól, mind pedig a győztes abszolútizmustól távol tartotta magát. A magyar konzervatívok együttműködési készsége mindaddig erős volt, amíg valószínűnek látszott, hogy a forradalom utáni hatalmi rendezésben az a Windisch-Grätz által képviselt álláspont érvényesülhet, amely a birodalom federalista átszervezésében támaszkodni kívánt mindazon konzervatív erőkre, amelyek egy viszonylagos magyar önállóság fejében alávetik magukat a Habsburg-hatalom birodalmi szupremáciájának. A hatalmi vetélkedésben felülkerekedő Schwarzenberg-féle abszolutista, központosító irányzat azonban a győztes ellenforradalom erős adminisztratív eszközeinek birtokában nem tartott igényt a konzervatív főrendi csoportok támogatására. Ez a váratlan mellőzés, valamint hogy a hatalommal még jórészt szemben álló magyar társadalom negatív értékítéletét is magukra vonták, újabb megoldások keresésére készítette a konzervatív erőket. Rövid hallgatás és politikai visszavonulás után kialakult a nemzeti ellenállásnak egy olyan sajátos formája, amelynek élén a dinasztia leghívebb támogatóiként ismert konzervatív főrendek állottak, akik felismerték, hogy az összbirodalomba való beolvasztásnak csupán a rendi alkotmányon nyugvó magyar nemzeti jogok védelme lehet az alternatívája. Ennek a konzervatív jogvédő csoportnak egyik kiemelkedő alakja és az 1850-es évek közepétől vezéregyénisége volt Scitovszky János hercegprímás.

Scitovszky János 1785. november 1-jén született a felvidéki Bélán (Abaúj megye), szlovák eredetű közrendű családból. Apja vagyontalan népiskolai tanító volt. Gimnáziumi tanulmányait a roznányi ferenceseknél végezte. A hatodik gimnáziumi osztály elvégzése után határozta el, hogy a papi pályára lép. Így került a nagyszombati szemináriumba, a magyarországi katolikus egyház egyik központjába. Tanulmányai során rendkívüli előmenetelt tanúsított; 1808-ban filozófiai, 1813-ban pedig a pesti egyetem hittudományi karán teológiai doktori címet szerzett.

Pappá szentelésére 1809. november 5-én került sor a jászóvári premontrei prépostság templomában. A fiatal, tehetséges pap ezt követően a rozsnyói líceum filozófia- és matematikatanára lett. Nem egészen két év elteltével Esterházy László püspök a teológiai akadémia tanárává nevezte ki. A pesti egyetem egyháztörténeti tanszékét sikertelenül pályázta meg 1821-ben. Az 1824. év szeptemberétől kanonok, 1825-től egyházának országgyűlési követe, és a hagyomány szerint Lonovics József mellett a második számú politikai tekintély a Pozsonyban összegyűlt egyházi követek sorában.

Kezdetben némi szimpátiát mutatott a liberális törekvések iránt, majd az országgyűlési ciklus alatt „a liberális irányzattól elfordult — írja róla egy korábbi életrajzírója —, mert egyházára és hazájára veszélyt látott túlzásukban és taktikájukban. Emiatt elvesztette rokonszenvüket...”¹ Ez minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy 1827-ben rozsnyói püspökké nevezték ki. Scitovszkyt tudományos indíttatása, határozott meggyőződése koncepciózus püspökké tette. Programját az „elevenebb hitélet” megindításában jelölte meg. A „törvénszabta határokon belül” minden igyekezetével szorgalmazta a püspökség területének rekatolizációját.²

Nagy jelentőséget tulajdonított személyes jelenlétének. Sokat járta egyházmegyéjét, ügyelt az egyházi épületek, oktatási intézmények gondozására, fejlesztésére. Püspöki székhelyén diákinternátust létesített, kezdeményezője volt a rimaszombati kisgimnázium megalapításának. Megindította a „Rozsnyói Egyházi Töredékek” című időszaki szemlét, amely az aktuális értesítések, közlemények mellett ellátta az alsópapság elméleti továbbképzését is.

Scitovszky János 1835 novemberében egy a korábbinál nagyobb jelentőségű egyházi stallumot, a pécsi püspökséget nyerte el. Pécsi püspökségének egy évtizede alatt tovább folytatta korábbi építő, kultúrát támogató és szociális misszióját. Megalapította az egyházmegyei Néptanítók Nyugdíjintézetét, valamint a pécsi szegényházat, mintegy 3000 forint értékben. Magára vállalta a pécsi tanítóképző intézet személyi és dologi kiadásait, ezenkívül évente 10—12 képzős hallgatót élelmezett, segélyezett, részükre ösztöndíjat alapított 1200 forint költséggel. 1847-ben 280 ezer forintot fordított a Patrona Hungariae nőnevelő intézet megépítésére, amelynek megnyitására 1850-ben került sor. Bátaszéken, Dunaföldváron, Mohácson, Siklóson, Szekszárdon és Tolnán népiskolákat létesített, továbbá hozzájárult a pécsváradi és harkanoveci népiskola létrehozásához. Több helyütt építtetett templomot vagy adományozott különböző összegeket templomok építéséhez, felújításához. Scitovszkyról az a hír járta, hogy tetemes jövedelmei ellenére mindig pénzszerűben volt, mert bevételeit habozás nélkül hasznos közcélokra és jótékonyásra fordította.

Az 1848-as év politikai eseményei sajátos, de mindvégig következetes állásfoglalásokra késztették. Miközben mint az alacsonyabb néposztályokból származó és szociális kérdések iránt rendkívül fogékony személy, nem ellenezte a nagy néptömegek szociális helyzetének javítását célzó intézkedéseket, de határozottan szót emelt mindazon változások ellen, amelyek a katolikus egyháznak a hatalmi rendszerben elfoglalt helyét, befolyását látszottak csorbítani.

A római katolikus egyház kiváltságos, mintegy államvallás jellegét megszüntetni kívánó 1848. évi XX. tc. ellen Scitovszky elsőként szólalt fel a főrendi tábla április 2-án rendezett vitáján. Április 6-án az alsó- és felsőtábla „egyházi és világi katolikusainak bevonásával” értekezletet tartottak és követeléseiket összefoglalták. Indítványukban követelték, hogy a katolikus egyház vonatkozásában is történjék meg a törvényes rendezés „a szabadság s vallásos függetlenség alapján...”

A petíció megszövegezésében vezető szerepet játszott Scitovszky. A fejlemények megvitatására április 9-én összeült a püspöki kar és értekezletére meghívta „az alsó- és felsőtábla megbízható katolikus tagjait is”.³ A tanácskozáson Scitovszky püspök elnökölt,

akit a jelenlevők azzal bíztak meg, hogy az egységes eljárás érdekében közölje a határozatot az egyházmegyéék vezetőivel. Ennek hatására a katolikus közösségek látványos demonstrációkon követelték, hogy az 1848. XX. tc-et rájuk is maradéktalanul alkalmazzák.

Válaszul Eötvös József kultuszminister átiratot intézett Hám János hercegprímáshoz, amelyben a mozgalom mérséklését szorgalmazta. A mozgalmat a miniszteri átiratra tekintettel mérsékeltek, de nem rekesztették be és előkészületek történtek egy katolikus nemzeti zsinat összehívására. A prímás a zsinati előkészítő bizottságba Scitovszky, Lonovics, Rudnyánszky és Ocskay püspököket nevezte ki. Eötvös üdvözölte a tervet és hozzájárult, hogy a szükséges előkészületek után a zsinatot 1848. szeptember 24-re összehívják. Megtartására azonban a politikai helyzet kedvezőtlen alakulása következtében nem került sor. 1848 őszétől Scitovszky és a magyar forradalmi kormányzat útjai elváltak egymástól: a püspök a dinasztia híve maradt, amiért magyar részről, Kossuth javaslatára hazaárulóvá nyilvánították.

Ma már nyilvánvaló, hogy Scitovszky és mindazok, akik az 1848/49-es események során hasonló magatartást tanúsítottak, nem tekinthetők a kifejezés valóságos értelmében hazaárulóknak. Tudomásul vették, vagy azonosultak a forradalom „alkotmányos” szakaszával, de morális-koncepcionális, vagy reálpolitikai megfontolásokból nem vállalták a dinasztival való szakítást. Ehelyett, dinasztiahűségükből fakadó viszonylagos védettségüket felhasználva, több-kevesebb sikerrel enyhíteni tudták a nemzetre nehezedő abszolutizmus súlyát, németesítő, centralizáló törekvéseit.

A katolikus felsőpapság többsége nem követte a forradalmi kormányzerveket és az országgyűlést 1849 januárjában Debrecenbe, de Bécs iránt sem mutatott többet tartózkodó lojalitásnál. A híveket igyekezett visszatartani a császári hatalommal való további összetűzésektől, de minden lehetséges esetben felemelte szavát a pacifikáció során megnyilvánuló túlkapások ellen is. A bukás után a híveket a tényeken nyugvó cselekvés és önvédelem lehetőségeire kellett megtanítani. Az eredményes ellenállás belső és külső feltételeinek megszüntével a túlélésre kellett a nemzetnek berendezkednie.

Az alsópapság egyes tagjaival szembeni retorziók után 1849. július 14-én az uralkodó lemondatta Hám Jánost a hercegprímási címről. A néhány nappal később primássá kinevezett Scitovszkyra hárult a feladat, hogy az exprímást, aki még április 22-én távozott Magyarországról, felszólítsa Bécs elhagyására. Ettől kezdve figyelhetők meg Scitovszky tevékenységében az a jellegzetes egyensúlyozás, amelynek eredményeképp a Bécsnek tett gesztusok fejében jelentős érdekeket sikerült megvédenie, és ezen irányba egész további politikai pályafutását jellemezte.

1849. augusztus 23-án primási körlevelet bocsájtott ki, amelyben név szerinti felterjesztését kérte mindazon papoknak, akik „arra törekedtek, hogy a nép uralkodó és törvényes rend iránti hűségben megmaradjon”, továbbá „kik azok a papok, kik a népet felkelésre izgatva Őfelsége vagy a fennálló rend ellen lázítottak, akik személyesen a forradalmi táborhoz csatlakozva fegyvert fogtak, harcoltak s így felségsértési bűnt követtek el”, végül „kik azok, akik akár megfélemlítve, fizikai vagy morális kényszer által vezetve a mozgalomban részt vettek.”⁴ A körlevélből idézett harmadik kérdés szinte sugalmazta a kibúvót a kompromittált egyházi személyek számára. A rendektől szerzett hasonló információk begyűjtése után személyesen járult az uralkodó elé, hogy a kompromittált egyházi személyek részére kegyelmet kérjen.

Külön figyelmet érdemelnek büntető eljárás alá vont főpapok megmentésére tett lépései. Rudnyánszky József beszercebányai püspök perében még az ítélet kihirdetése előtt tiltakozott Haynaunál. Miután pedig a sajtóból értesült arról, hogy Haynau az ítéletet mégis kihirdette, előbb Bach miniszterhez, majd egy október 9-én kelt beadványban magához a császárhoz fordult. Tiltakozott továbbá Schwarzenberg miniszterelnöknél is az ítélet azon kitétele ellen, amely szerint Rudnyánszkyt püspöki megbízásából elmozdí-

tották, mivel ez a jog kizárólag a pápát illeti meg, a világi hatóságokat nem.⁵ Lévy Sándor egri főegyházmegyei helynök nagyprépostot az osztrák hatóságok 1849. augusztus 7. és december 12. között vizsgálati fogságban tartották és ezt követően sem engedélyezték számára, hogy működési helyére visszatérhessen. A primás arra hivatkozva kérte a döntés megmásítását, hogy a „nagyprépostnak csak a káptalannal van összeköttetése, a népre nincs befolyása, konzisztórium gyűléseken pedig nem fog részt venni.”⁶ Lonovics József kinevezett egri érseket marienbadi gyógyüdüléséből visszatérve két ízben letartóztatták. Macchio vezérőrnagyhoz, Haynau helyetteséhez írott tiltakozó levelében Scitovszky arra hivatkozik, hogy „a papság ezt a bánásmódot nem érdemli meg, a legtöbbje csak erkölcsi kényszer hatása alatt cselekedett”. Meglepő bátorsággal írja, „hogy csak azon túlerő elől hátráltak meg, amely előtt a dicső (osztrák) hadsereg is meghátrált.”⁷ Lonovics ügyét ítélet nélkül zárták le, miután az egyházi és világi hatóságok megállapodása nyomán méltóságáról lemondott. A legsúlyosabb feladat a forradalmi kormánnyal még Debrecenben is együttműködött Bémer László nagyváradai püspök megmentése volt. Végül Bémert Lonovicshoz hasonlóan szintén lemondatták és egy ausztriai kolostorba száműzték. A kompromittált papok ügyében „konzervatív, de mégis megértő” magatartást tanúsító Scitovszky kizárólag Horváth Mihály, a Szemere-kormány kultuszminisztere iránt nem mutatott elnézést. Horváthot nem politikai tevékenysége, hanem szabadelvűsége tette ellenszenvenné számára.

Az 1850. január 25-i és március 9-i leveleivel sikerült kieszközölnie IX. Pius pápánál, hogy a forradalomban részt vett papok, akik „crimini rebellionis et conexae cum eodem nec non consecrariis eius irregularitatis obnoxii” voltak, az irregularitás alól felmentést nyerjenek. A bebörtönzött papoknak kiszabadulásuk után, egyházi feletteseik javaslatára, minden esetben megadta az abszolúciót.⁸ Meg kell jegyeznünk, hogy a pápától kicsikart felmentés nem csekély eredmény, mert a forradalmi mozgalmak által zaklatott, ráadásul a Habsburgoknak az itáliai forradalmak leveréséért elkötelezett egyházfő saját, korábbi elveivel és gyakorlatával szakított Scitovszky primás kérésére.

Scitovszky János hercegrímási beiktatására 1850. január 6-án került sor Esztergomban. A forradalom óta ez volt az első alkalom, hogy „számottevő magyar emberek nagyobb számmal összejöhessenek, társaloghassanak, sőt pohárköszöntőket mondhassanak...”⁹ Bécs az összejövetelt nem akadályozhatta meg, „annak azonban gátat vethetett, hogy — a primás eredeti szándékához képest — az összesereglettek küldöttséget menesszenek Bécsbe az uralkodóhoz hódolatukat bemutatni és tőle a nemzet számára bocsánatot s jogos kívánságai teljesítését kérni.”¹⁰ A mintegy négyszáz meghívott részvételével megtartott fogadáson tüzes hazafias hangvételű pohárköszöntők hangzottak el, de az óvatos primás elejét vette a hazafias megnyilvánulásokból eredő bonyodalmaknak, amikor a beiktatás alkalmával fogalmazott pásztorlevelét és beszédeit bemutatta Geringernek.¹¹

Mivel a primásnak nem sikerült küldöttséget menesztetnie Bécsbe, a konzervatív főrendek egy csoportja emlékirat formájában kívánta a magyar nemzeti jogokat védő követeléseit az uralkodóhoz eljuttatni. A magyar közvélemény többsége ekkor még Deák elutasító álláspontját vallotta, így a Bécshez való közeledést hirdető, de a Bécs által is elutasított konzervatívok egyelőre két tűz közé szorultak. Később, az ötvenes évek második felében újjászervezték politikai mozgalmukat, árnyaltabb módszerekkel törekedve mind az udvar, mind pedig a hazai közvélemény bizalmának visszanyerésére. E tevékenységük során szorosabb kapcsolatot építettek ki a katolikus egyházzal, sőt a konzervatív ellenzék jogvédő mozgalma fokozatosan a katolikus egyház irányítása alá került.

Maga az uralkodó is számíthatott az egyház jószolgálati közreműködésére, amikor a kompromisszum lehetőségét felvillantva, eltörölte a „ius placetii regii”-t, amelynek következtében az egyház hatásköre, autonómiája az állami hatalommal szemben jelentős mértékben megnövekedett. A magyar katolikus egyház csak az 1850-es évek közepétől

lépett föl tevékenyebben az abszolutizmussal szemben, miután a Szentszék és az uralkodó között kötött concordatum jelentős mértékben megerősítette az egyház pozícióit az államhatalommal szemben. A concordatum megkötése előtt a pápa a császár óhajának eleget téve két új érsekséget létesített: a zágrábit, amellyel az eredeti zágrábi püspökség mellett két másik horvát-szlavón püspökséget is kiszakított a kalocsai érsekség területéből, valamint a görög szertartású gyulafehérvár-fogarasi. Ez utóbbival a nagyváradi, valamint az újonnan létesített szamosújvári és lugosi görög szertartású püspökség vált ki az esztergomi érsekség felügyelete alól. Az új érsekségek létrehozása nyilvánvaló támogatást jelentett a kormányzat nemzetiségi politikájának, ugyanakkor sértette a magyar konzervatívoknak a magyar szupremáciáért és az ország területi integritásáért vívott hazafias mozgalmát. A magyar prímási jogkör megnyirbálását is ilyen hazafias sérelemnek tekintették. Érvelésük szerint a concordatumot a törvényesen megkoronázott királynak a magyar országgyűléssel összhangban kellett volna előkészítenie. Amikor a tiltakozó Scitovszkyt „Thun osztrák kultuszminiszter arra figyelmeztette, hogy javadalmait öfelségétől kapta”, a prímás „önérzetesen azt válaszolta: javadalmamat igen, de lelkiismeretemet nem!”¹²

Az 1850-es évek közepétől a konzervatívok a Béccsel szembeni ellenállásban kapcsolatot találtak a liberálisokkal, sőt a demokratákkal is. Az erkölcsi, politikai súlyában így megnövekedett konzervatív párt olyan tömegakciókat kezdeményezett, amelyek során joggal számíthatott a legkülönbélebb nemzeti irányzatok támogatására. Így például, több ezer ember jelenlétében és a lehető legnemzetibb hangulatban került sor Kőlcsey Ferenc síremlékének felavatására 1856 májusában a Szatmár megyei Csekén.

E figyelmet érdemlő társadalmi konszenzussal a háttérben került sor Ferenc József 1857. évi magyarországi látogatására. A konzervatív csoport az uralkodói pár látogatását kívánta felhasználni arra, hogy az 1850-es sikertelen próbálkozás ellenére, újabb petícióban követelje Magyarország 1848 előtti jogállásának helyreállítását. A Dessewffy Emil gróf által szerkesztett és „hódoló felirat”-nak nevezett petíciót azonban csak az uralkodói látogatás első napjaiban írták alá a legnagyobb körültekintés mellett a főpapság, nemesség és a polgárság legtekintélyesebb képviselőivel. A petíciót a prímás kísérelte meg átadni Ferenc Józsefnek, de merev visszautasítással találkozott. Az elutasítást formai okokkal indokolták. „A császár álláspontja állítólag az volt, hogy ő minden alattvalójának kihallgatást ad, mindenkinek panaszát, előterjesztését készséggel meghallgatja, de éppen ezért fenntartja magának a jogot, arra jogosulatlan testületeknek a kérelmezést megtagadni.”¹³ Az elutasítás híre gyorsan eljutott az érdekeltekhez és állítólag ez volt az oka annak, hogy a főnemesség távol maradt az uralkodói pár tiszteletére rendezett udvari bálról, sőt, ugyanebben az időben magánestélyeket rendezett.¹⁴

A petíció hivatalosan nem, de kerülő úton mégiscsak eljutott az udvari körökhöz. Az iratnak egy saját kezűleg hitelesített példányát Dessewffy Emil, Kempen rendőrminiszter és Grünne gróf főhadsegéd útján eljuttatta Rainer főherceghez, a birodalmi tanács elnökéhez.¹⁵ Emlékirataiban Szögyény-Marich László azt állítja, hogy Scitovszky a petícióról már előzetesen tárgyalt a császárral, aki az iratra számított. A petíciós mozgalmat Ferenc József az 1857. szeptember 9-én kelt kézirattal rekesztette be, „mely leszögezte, hogy a kormányzásban addig alkalmazott alapelvekhez továbbra is ragaszkodik, és azon változást eszközölni nem szándékozik.”¹⁶

A petícióharc lezárását követően a konzervatívok a passzív ellenállás újabb ötletével állottak elő. Scitovszky prímás 1857 júliusában országos zárandoklatot hirdetett az ausztriai Mariazellben lévő, és Nagy Lajos királyunk által alapított kegytemplom fennállásának ötszázadik évfordulója tiszteletére. A Pozsonyból induló mintegy tizenötezer főnyi zárandok nemzetiségenként — a magyar, német, szlovák „osztályba” sorolva — keresztekkel, egyházi zászlókkal és egy-egy főpappal az élen vonult a kegyhelyre. A prímás kíséretével együtt a magyar „osztályal” tartott.¹⁷

A rendőrségi jelentések az összegyűlték számát harmincötezerre becsülték, a valóságos létszám azonban ennél valamivel kevesebb lehetett. Az elhangzott lojalis szónoklatok és a dinasztiahű vezetés ellenére Bécs megrettent attól, hogy a katolikus klérus ekkora tömeget képes mozgósítani. A rendőri jelentések szerint a szentbeszédekben és pohárköszöntőkben semmi kifogásolható nem hangzott el. Ennek ellenére Kempen kijelentette, hogy „Magyarországon sokan az ismeretes petíció megghiúsulása után a nemzeti önértzet újabb emelkedésének tényeként fogják magyarázni a nemzeti zászló lobogtatását, a magyar történelmi múlt felidézését, a Boldogságos Szűz segítségül hívását, stb. Ez — úgymond -gyanús felfogás-, és furcsa dolgokat beszélnek egyes egyházférfiak részéről tett nyilatkozatokról. Viszont vannak, kik az egész zárándoklást éppen mint nemzeti tüntetést elítélik.”¹⁸ A mariazelli zárándoklat nemzeti demonstráció jellegét Scitovszky és a konzervatívok meg sem kísérelték cáfolni, ily módon is jelezve, hogy mindez nagyon is szándékaik szerint történik, és törekvéseik mellé sikerült látványosan is tömegeket mozgósítani.

A bel- és külpolitikai bonyodalmak következtében, az abszolutizmus fenntartására az ötvenes évek végétől Bécsnek egyre nagyobb erőfeszítéseket kellett tennie. A magyar konzervatív erők részéről így ismét előtérbe került a föderalista felfogás. E törekvésekben olyan tekintélyes osztrák elvarátjuk volt segítségükre, mint Rechberg külügyminiszter. Dessewffy Emil 1859-ben tervezetet készített Rechberg külügyminiszter részére: „Tervezete egy hadjáratnak Ausztria belsejében, hogy az 1859. évi szerencsétlen háború következtésének eleje vétessék és tartós erőhöz lehessen jutni” — címmel. Kötelességének érzi — írja —, hogy őszintén tájékoztassa a minisztert és általa az udvart, hogy „Magyarország a dynastia s Ausztria számára moraliter el van veszve”.¹⁹

A magyar politikai élet valamennyi irányzatával egyetértésben elutasítja azt a nézetet, hogy a magyar nemzeti sajátosságok megőrzése és fejlesztése eleve „ellenséges és veszélyes Ausztriára nézve”, továbbá, hogy „az 1848/49-i események Magyarországon tabula rasát csináltak és minden történeti alapot szétromboltak, hogy tehát lehetetlen lett volna a reformokat ezekre fektetni...” Rechberg augusztus 15-én személyesen is fogadta Dessewffyt, aki tervezetét felc'vasta a külügyminiszter előtt. Ebben figyelmeztette a kormányzatot, hogy vesztes háborúból eredő előnytelen külpolitikai helyzete a birodalmat amúgy is alaposan megterheli, nem kockáztathatja egyidejűleg a belső válság elmélyülését is, mert előállhat az a veszély, „hogy a külső válság összeesik a belsővel, ami minden valószínűség szerint a monarchia szétbomlását vonná maga után”. Megoldásként egy felülről kiinduló reformfolyamatot javasol, amely a hatalmi rendszer lényegét megőrzi oly módon, hogy a „császárnak a reformátor nagy szerepe vindicáltassék, a forradalmi párt lába alól a talaj elvonassék és a közel múltra vonatkozó recriminációk fonala egyszer s mindenkorra elszakíttassék, az elkeseredést, a bizalmatlanságot, elcsüggedést jobb állapot és a megnyílt pályán további haladással biztató remények váltsák fel, s a stagnációra kényszerített szellemi erők előtt (otium pulvinar Diaboli!) a tevékenység sorompói újra megnyíljanak.”²⁰

Miközben a magyar konzervatív csoport tagjai a birodalmi vezetés egyes, hasonló gondolkodásúnak tartott tagjaival próbáltak megegyezésre jutni, ezalatt tovább folyt a hazai közvélemény megnyerése és demonstratív felvonultatása.

A magyar egyháztörténetben addig egyedülálló szolidaritási akcióra került sor az 1859. szeptember 11-én nyilvánosságra hozott protestáns pátens nyomán. A pátens a protestáns egyházakat szoros állami ellenőrzés alá vonta. A kezdeti bátoratlan protestáns ellenállás nyílt és határozott elutasítássá vált a katolikus főpapság és konzervatív arisztokrácia csatlakozása következtében. Katolikus részről ugyanis jó politikai érzékkel ismerték fel, hogy a hagyományos vallási ellentéteket is féltreteví nemzeti összefogás hatékony ellenszere lehet a birodalmi centralizációnak.

A konzervatív ellenzéknek 1860 tavaszán egy előre nem tervezett szomorú esemény,

Széchenyi István április 8-án elkövetett öngyilkossága adott alkalmat a nemzeti tiltakozás kifejezésére. A Pest-belvárosi plébániatemplomban április 30-án tartott gyászünnepélyt Scitovszky primás vezette. A templomban és környékén összegyűltek számát mintegy 80 ezer főre becsülték a korabeli hírforrások. A gyászmise után a tömeg az utcán a Himnuszot és a Szózatot énekelte. Hasonló megmozdulások voltak az 1860. augusztus 20-i Szent István napi ünnepségek is, amelyekre 1849 után első ízben került sor.

Az olasz egységmozgalom sikerei a hatvanas évek elején ismét élénkítőleg hatottak a hazai politikai életre. Az uralkodó 1861 tavaszán kénytelen volt belátni, hogy az újabb válsághelyzetben csak az abszolutisztikus megoldásokhoz ragaszkodó katonai klikkjének menesztésével és magyarországi politikájának módosításával kerekedhet felül. A magyarországi változások előkészítése végett bevonta a birodalmi tanácsba a konzervatív ellenzék legtekintélyesebb vezetőit. Az 1860-ban kiadott *Októberi Diploma* a magyar alkotmányos szervek működését korlátozott jogkörrel helyreállította, de a magyar országgyűlés összehívásának módjáról nem rendelkezett. Az erre vonatkozó javaslatokat a hercegprimás elnökletével összeülő tanácskozásnak kellett kidolgoznia. A hosszas politikai alkudozások és előkészítések után összehívott primási értekezlet 1860. december 18–21. között ülésezett Esztergomban. Megnyitóbeszédében Scitovszky nyomatékkal hívta fel a figyelmet arra, hogy a Pragmatica Sanctio és az 1790:X. tc. kivételével, a magyar országgyűlés joga „bármely törvényt módosítani és újat alkotni, amint erre nézve kezdeményezési joga van véleményt adni”.²¹

Scitovszky primás utolsó, figyelmet érdemlő politikai szereplésére az 1861. évi országgyűlés berekesztése után, Esztergom vármegye szeptember 2-án kezdődő közgyűlésén került sor. Megnyitóbeszédében kifejtette, hogy a berekesztett országgyűlés nem felelt meg a várakozásoknak, de mindvégig törvényes alapon állott, „s a törvényes autonómia keretén belül önként felajánlotta szolgálatait a birodalmi érdekek istápolására. E célra azonban hazai törvényhozásunk hozzájárulása nélkül, sőt azt megelőzve oly központi birodalmi intézmény állíttatott fel Bécsben, melyet Magyarország legsarkalatosabb jogainak, sőt az 1790:X. tc. által biztosított önállóságának feláldozása nélkül el nem fogadhat, törvényesnek el nem ismerhet.”²² Ezért következett be az országgyűlés feloszlása.

A nyolcadik évtizedén túl járó, szellemileg és testileg mindvégig friss és erőteljes főpap 1866. október 19-én hunyt el.

Scitovszky János hercegprimási tevékenysége hazánk történelmének súlyos, megpróbáltatásoktól és ellentmondásoktól terhes időszakára esett. A politika hazai művelőinek vállalniuk kellett az idegen hatalommal való együttműködést is, ha a siker reményével kívántak politizálni. E politikusok körében kell számba vennünk Scitovszky Jánost is. Ő olyan konzervatív politikus főpap volt, aki elvei fenntartása mellett nemzetének akart és tudott szolgálni. Abban, hogy a Habsburg újabszolutizmus nem hajtotta végre Magyarország beolvasztását egy egységes osztrák összbirodalomba, illetve hogy a katonai és politikai bukás után nem egészen két évtizeddel, Magyarország a birodalmi hatalmi rendszer egyenrangú tényezőjeként léphetett újra az európai politika színterére, Scitovszky és elvbarátainak elvülhetetlen érdemei vannak.

Jegyzetek — 1. Mészlányi Antal: A magyar hercegprimások arcképsorozata. SZIT. Bp., 1970. 216. o. — 2. Uo. — 3. Mészlányi Antal: A magyar Katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. SZIT. Bp., 1928. 93–94. o. — 4. Uo. 241. o. — 5. Hermann Egyed: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idején. Gödöllő, 1932. 36–37. o. — 6. Uo. 49. o. — 7. Uo. 50–52. o. — 8. Uo. 84–85. o. — 9. Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1848–1865. Bp., 1922. I. 86. o. — 10. Uo. 159. o. — 11. Geringer, Karl báró (1806–1889); Haynau mellett a polgári ügyekkel megbízott császári biztos. — 12. Mészlányi Antal i. m. 280. o. — 13. Berzeviczy Albert i. m. 118. o. — 14. Deák Ferenc beszédei. Bp., 1903. II. 411. o. — 15. Berzeviczy Albert: i. m. II. 118. o. — 16. Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak. 1849–1867. Bp., 1955. 166–167. o. — 17. Primási Levéltár: Scitovszky-iratok Cat. 25. — 18. Berzeviczy Albert: i. m. II. 162. o. — 19. Deák Ferenc: i. m. 422–413. o. — 20. Uo. 430–433. o. — 21. Berzeviczy Albert: i. m. III. 147–150. o. — 22. Uo. 340. o.